

DANNE NORDLING:

Socialistisk ekonomi

Om de utpräglade vänsterkrafterna inom svensk socialdemokrati får som de vill, kommer framtidens Sverige att bli ett regleringarnas samhälle, menar pol mag Danne Nordling i sin artikel. På alla sätt vill man nu tvinga företagen till avsättningar till branschfonder och dylikt, och i sådana skall arbetstagarna ha bestämmande inflytande. Men man går längre än så. Man vill ha majoritet för de anställda i företagens styrelser, eller man vill ha in representanter för stat och kommun; huvudsaken är att ägarna och ägandentressena hålls utanför. Men det blir inte i längden de anställda som kommer att placeras i de avgörande ställningarna utan politiker, byråkrater och fackföreningsfunktionärer.

Den svenska socialdemokratin befinner sig vid ett ideologiskt vägskäl. Valet står mellan traditionell reformpolitik eller radikal förnyelse i socialistisk riktning. Detta vägskäl utgör samtidigt ett ideologiskt dilemma. En ideologi bör förvisso innehålla teoretiskt välmotiverade uppfattningar om hur samhället borde vara beskaffat. Därvid står typen av ekonomiskt system i centrum. Problemet för socialdemokratin är att den traditionella politiken inte uppfattas som socialistisk medan den socialistiska politiken inte framstår som nödvändig. Resultatet blir att man saknar en hållbar teori om varför socialismen egentligen behövs.

Alltsedan 30-talet har den traditionella reformpolitiken kunnat förenas med den då nya synen på hur en politik för full selsättning bör bedrivas. Denna politik kallades något oegentligt "planhushållning". Varje liberalt samhälle baserat på marknadshushållning behöver en överordnad ekonomisk politik för att en stabil ekonomisk utveckling skall garanteras. Detta förstod inte de borgerliga på 20- och 30-talet. Socialdemokraterna fick däremot vissa impulser från de engelska liberalerna (bl a Keynes). Eftersom de då (liksom nu) var i behov av ett teoretiskt godtagbart program i stället för det sterila marxistiska tankegodset, som man dragits med under årtionden av fruktlösa expansionsförsök, var det inte förvånande att man var öppen för de nya idéerna. Dessutom kunde efterfrågeteorin utformas så att det kunde framställas som nödvändigt att den statliga verksamheten

blev kraftigt utökad. Självfallet passade en sådan teori socialdemokraterna förträffligt.

Efterfrågeteorin är egentligen inte så svår att förstå om man bara kan inse att samhällsekonomin funktionssätt är principiellt skiljt från hur ett hushålls ekonomi fungerar. Det är därför så mycket mer förvånande att de borgerliga ekonomerna på 30-talet inte förefaller ha förstått poängen i teorin eller orsakerna till arbetslösheten. De borgerliga hävdade att arbetslösheten berodde på alltför höga löner för att alla arbetssökande skulle få arbete. Receptet mot arbetslöshet var då att lönerna skulle sänkas. Att detta samtidigt minskade köpkraften och därmed den totala efterfrågan uppmärksammades inte. Men det hade naturligtvis varit lika toktigt att hävda att lönerna måste höjas för att öka efterfrågan så att fler skulle få arbete. Företagens kostnader hade ju därmed ökat, vilket skulle motverkat nyanställningar.

Lösningen låg i att öka den totala efterfrågan genom upplåning av penningmedel. Socialdemokraterna förordade att dessa pengar skulle användas för ökade statliga utgifter. En liberal borgerlig politik borde i stället ha förordat sänkta skatter och eventuellt lönesubventioner. På så sätt hade medborgarna/konsumenterna själva fått bestämma den fortsatta samhällsutvecklingen. I dag hade vi kanske haft en betydligt mindre offentlig sektor. Troligtvis hade i stället den privata sektorn ombesörjt en stor del av den sociala service, som dagens offentliga sektor

handhar, men på ett betydligt effektivare sätt. Den totala välfärden i samhället hade då varit större genom mindre byråkrati och bättre effektivitet samt naturligtvis genom den valfrihet som ett privat system medför.

Socialdemokratisk ideologi

Genom de borgerligas oförmåga blev det inte så, och grunden lades för ett långvarigt socialdemokratiskt maktinnehav. Delvis berodde detta på att de borgerliga inte kunde eller ville förstå något av de nya ekonomiska tänkesättet. Men de som trots allt förstod kunde ändå inte formulera ett teoretiskt hållbart liberalt alternativ. Här vilar ett visst ansvar på Bertil Ohlin. Därmed blev planhushållning för full sysselsättning och sedermera mera allmänt för ekonomisk effektivitet det bärande argumentet för den socialdemokratiska ideologins ekonomiska innehåll.

Men så småningom framstod ideologins ekonomiska innehåll alltmer som uttunnat och okontroversiellt. Det blev allmänt accepterat att staten skulle bedriva en övergripande stabiliseringspolitik för att förebygga konjunkturedgångar och effektivisera det ekonomiska livet för att uppnå snabb ekonomisk tillväxt. Det statliga engagemanget på detta område anses inte längre som specifikt socialistiskt. Socialdemokratins ideologi innehåller inte längre anvisningar för hur en socialistisk ekonomi skall organiseras, om man inte anser att dagens ekonomi är socialistisk. Sannolikt skulle väl många på 20- och 30-talet ha ansett att dagens sam-

hälle verkligen är socialistiskt. Men dagens socialister är inte nöjda. Vill man förändra samhället till varje pris kan man aldrig bli nöjd.

Den reformpolitik och utvidgning av den offentliga sektorn som bedrivits under senare tid förefaller inte alls att tillfredsställa de ideologiskt medvetna socialisterna. Många av dem är ju inte heller ute efter att genomföra ekonomiska förbättringar för medborgarna. I stället strävar de efter att införa det "socialistiska samhället", vilket främst innebär försämringar för "borgarklassen". En fortsatt traditionell reformpolitik menar de leder till ideologisk utplåning. Men dilemmat är att den nya socialismen ofta är enbart en radikal teoretisk konstruktion utan förankring i några verkliga behov i samhället. De svenska socialisterna har inte längre någon hållbar teori om varför ett socialistiskt organiserat samhälle är nödvändigt.

Socialdemokratisk politik

Vad står då den svenska socialdemokratin egentligen för? Man framstår inte längre som en garant för den fulla sysselsättningen efter den stora arbetslösheten och lågkonjunkturen under början av 70-talet. I själva verket förnekade man då sin nya teori från 30-talet genom att inte vidta efterfrågestimulerande åtgärder. Den politik som då fördes bedrevs på ett sätt som om Wigforss och Keynes aldrig existerat.

Socialdemokratin är inte heller en garant för stabilt penningvärde eller för-

bättrad materiell standard. Inflationen fransäger man sig allt ansvar för och menar att den inte ens går att bekämpa när den "kommer från utlandet". Ekonomisk tillväxt klassas som en andra rangens målsättning: "Prylsamhället kan vi lätt avstå ifrån", menar t ex statsminister Palme.

Ett friare samhälle är givetvis inte heller socialdemokraternas mål. Utvecklingen går i stället mot mera byråkrati och regleringar, statsingripanden och kontroll. Man kan inte undgå intrycket att socialdemokratin medel blivit dess mål: förändring för förändringens egen skull, styrning för styrningens egen skull — kort sagt socialism för dess egen skull.

De mål som anges som sådana saknar anknytning till den konkreta verkligheten och uttrycks med svävande abstraktioner. Socialdemokratin vill sålunda skapa ett samhälle som präglas av ökad jämlikhet, solidaritet och demokrati. Hur detta samhälle skall vara ekonomiskt organiserat anges i de flesta fall inte. Det enda som står klart är hur detta samhälle *inte* skall se ut. Man avser att minska eller avskaffa arbetsgivarnas rätt att leda arbetet i företagen. Samtidigt vill man reducera "marknadskrafternas" inflytande. Karakteristiskt för de aktiva ideologiska debattörerna är den massiva kritiken mot marknadshushållningen. De har till stor del övertagit den sk nya vänsterns uppfattningar från mitten av 60-talet.

Men medan den nya vänsterns lösningsrecept låg i en omfattande socialisering av näringslivet, har dagens socialdemokratiska debattörer inga lika enkla

lösningförslag. De vill undvika en starkt centraliserad ekonomi med administrativt bestämda priser och löner, med huvudsakligen statliga företag som genom centrala direktiv producerar och distribuerar politiskt godkända varor och tjänster. En ekonomi av detta slag kallas något oegentligt för ett statskapitalistiskt system. Vari det specifikt kapitalistiska i detta system består framgår inte klart. Möjligen skulle man kunna göra jämförelser med ett storföretag och påstå att ett helt socialiserat näringsliv, som arbetar efter administrativa grunder, är en större variant av ett modernt storföretag. En sådan analogi är emellertid inte helt adekvat.

Ett språkbruk av ovanstående slag leder till att den liberala marknadshushållningen kommer i motsatsställning till begreppet "kapitalism". Detta är något förvirrande, eftersom socialister ofta sätter likhetstecken mellan dessa båda benämningar. Men med tendensen hos en del av vänstern att hävda att det socialistiska Sovjetunionen "egentligen" är ett statskapitalistiskt land är det kanske naturligt att skilja mellan kapitalism och marknadshushållning.

Ett nytt system

De socialdemokratiska debattörerna är emellertid inte benägna att förorda lösningar som syftar till att förbättra marknadsekonomins funktionssätt. Man kan något förenklat säga att sedan socialdemokratin på 30-talet övergav sin marxistiska ödestro på socialismens ofrånkom-

lighet har dess ekonomiska politik präglats av just korrigeringar av den ekonomiska verksamheten så att den bättre skulle överensstämma med den marknads-ekonomiska teorin. Undantag i form av hyresreglering, jordbrukspolitik och näringspolitik har dock förekommit. Men nu har man kommit till den punkt där denna "förbättringspolitik" inte framstår som ett ideologiskt alternativ. Brytningen med fyra decenniers framstegspolitik är aktuell vid den förestående programrevision, som skall beslutas vid 1975 års partikongress.

Ideologidebattörerna vill sålunda inte ha kvar vårt nuvarande ekonomiska system både av taktiska skäl — en radikal förnyelse är numera möjlig endast genom ett nytt system — och av andra, mera sakligt betonade skäl. Det senare innebär att de verkligen önskar att ekonomin skall fungera på ett mer socialistiskt sätt men utan att det byggs upp en auktoritär maktapparat av centralistisk och byråkratisk modell som i Sovjetunionen. Hur detta skall gå till är ett verkligt dilemma eftersom tillgången på ekonomiska system är begränsad. Man kan urskilja två tänkbara utvecklingslinjer men som av många måste uppfattas som skenlösningar. Den ena linjen har redan påbörjats i form av regleringspolitik och näringspolitik. Den andra linjen har ännu bara märkts i debatten om löntagarstyrda företag. Möjligen kan fackföreningsrörelsens framflyttade positioner ses som en första början till ett nytt system.

Näringspolitiken av "aktiv" typ ka

sågas vara ett första försök att skapa ett alternativ till den traditionella reformpolitiken. Till att börja med koncentrerade man sig på statlig företagsamhet vilket blev ett fiasko, eftersom socialdemokraterna trodde att de kunde driva statens företag effektivare och samtidigt mera "socialt" än privata företag. Därefter lades näringspolitiken om till att mera omfatta planering, utredande och interventioner. Ännu syftar politiken huvudsakligen till kontroll över investeringsverksamheten — dvs styrning av investeringarna dels till lämpliga tidpunkter i en konjunkturcykel och dels till lämpliga regioner. Så länge prisutvecklingen inte kan påverkas kommer denna politik dessutom att bygga på ett ökat inslag av subventioner åt näringslivet.

Ingrepp i prisbildningen har redan gjorts beträffande livsmedel, papper och byggnadsmaterial. Om liknande kommer att ske på övriga områden återstår att se. I en marknadsekonomi skall priserna bli en information om resursåtgången vid produkternas framställning så att en effektiv användning av knappa resurser kan uppnås. Men det är fara värt att socialdemokraterna kommer att använda priserna som ett fördelningspolitiskt instrument i analogi med prisregleringen av livsmedel. Kommunisternas krav att mervärdesskatten på livsmedel skall bort ha emellertid avisats. Motiveringen har varit att de fördelningspolitiska effekterna av just denna åtgärd är obetydliga. En deformation av prissystemet i fördelningspolitiskt syfte skulle förvisso

vara ett grundskott i marknadshushållningens mest centrala princip. Meningarna inom socialdemokratin om detta är lämpligt är dock ännu delade.

Ingrepp i lönebildningen betraktas som mer legitima. Fackföreningsrörelsens låglönepolitik anges ofta syfta till att sätta "marknadskrafterna" ur spel. Till en del har man lyckats med en snedvridning, men politiken har också lett till snabbare prisstegringar och en alltför kraftig strukturomvandling inom näringslivet. De klassiska effekterna av en "prisreglering" i en marknadsekonomi har också uppstått: brist på kvalificerade yrkesarbetare och överskott på okvalificerad arbetskraft. Priset — dvs lönen — är alltså för lågt respektive för högt för de båda arbetskraftskategorierna för att jämvikt skall uppnås.

Ytterligare en form av socialistisk dirigering är värd att notera, nämligen strävan efter kontroll över kapitalbildningen. Den offentliga sektorn inklusive AP-fonderna svarar för ca 2/3 av nysparandet i samhällsekonomin. Rätten för den fjärde AP-fonden att köpa aktier är ett led i utnyttjandet av den kontroll socialdemokraterna ägt redan i flera år. Kontrollen över hushållssparandet är svårare att uppnå men ett medel härför utgör de statliga representanterna i affärsbankernas styrelser.

Företagens sparande av tidigare vinstmedel har hittills lämnats opåverkat om man undantar investeringsfonderna och de nya tvångsvisa avsättningarna till miljöfonder. Men tanken på branschfon-

der eller liknande, som skall frånhända de enskilda företagen rätten att själva besluta om icke utdelade vinstmedel, är mer aktuell än någonsin. På detta sätt kommer företagen att klämmas mellan två sköldar: dels genom administrativa beslut i industridepartementet och industriverket med underorgan om vilka investeringar som får göras och dels genom att en stor del av de vinstmedel som skulle använts till självfinansierade investeringar snart kan kontrolleras av särskilda fonder med socialdemokratiska styrelser.

Regleringarnas samhälle

Att den väldiga statliga regleringsapparatur som är under uppbyggnad knappast kan vara förenlig med en liberal marknadshushållning framstår som uppenbart. Det är också marknadskrafternas avskaffande som är den bärande tanken bakom den regleringspolitiska linjens intentioner. Styrning och kontroll kan förvisso uppfattas som socialism, men så länge steget inte tagits fullt ut och staten inte har skaffat sig fullständig makt över ekonomin t ex genom att avskaffa den privata äganderätten kan kritikerna på vänsterkanten hävda att verklig socialism ej införts. Den regleringspolitiska linjen kan uppenbarligen också lätt leda till att så många nya missförhållanden uppstår, att endast en totalsocialisering återstår om en fortsatt socialistisk utveckling i stället för en återgång till en friare ekonomi anses vara det politiskt önskvärda alternativet. I så fall hamnar man trots eventuella goda föresatser i en centralpla-

nerad byråkrati.

En mera nära till hands liggande brist hos regleringslinjen är att den inte kan motiveras med konkreta saksakal. Socialdemokraternas alternativ till en liberal marknadshushållning, som är kombinerad med en traditionell reformpolitik, förefaller inte att kunna ge medborgarna några förbättrade levnadsförhållanden. Några materiella framsteg är det inte fråga om. Snarare kommer strävandena att försämra kapitalägarnas eller företagarnas materiella utbyte av sin egendom att också leda till minskad ekonomisk effektivitet i näringslivet. Då drabbas medborgarna i form av minskade möjligheter till nya sociala reformer eller högre löner.

Inte heller torde medborgarna uppfatta statens och fackföreningarnas dirigerering av investeringar och produktion som en "social" förbättring för löntagarna eller konsumenterna. I stället kan det hävdas att även detta tillstånd innebär försämringar. Företagen är i en marknadsekonomi beroende av konsumenternas önskemål. De som leder företagen "styr" inte näringslivet på samma sätt som en statlig-korporativ maktapparat kan styra företagen och ekonomin i dess helhet. Regleringslinjen riskerar därför att medföra ett åsidosättande av konsumenternas önskemål som t ex i Sovjetunionen. Regleringslinjen är uppenbarligen mera till för de politiker, fackföreningsfunktionärer och byråkrater som får sina maktbefogenheter utökade om den genomförs.

Den första utvecklingslinjen kan ka-

rakteriseras som en början till centralplanerad socialism. Löntagarstyrda företag kan å andra sidan betecknas som en långt genomförd marknadssocialism. Idédebattörerna tänker sig här att centralplanering och byråkrati kan undvikas genom att man bibehåller ett decentraliserat marknadssystem men med löntagarna som "makthavare" i företagen. Ett flertal olika sätt har föreslagits för att ge löntagarna majoritet i företagens styrelser. När detta är genomfört tänker man sig tydligen att en helt ny, mera socialistisk politik mer eller mindre automatiskt blir följd. Men frågan hur detta kan uppnås ägnas endast förstrött intresse. Socialdemokraterna på vänsterflygeln är i stället mera intresserade och fascinerade av själva tanken att beröva de förhatliga "kapitalägarna" makten över företagen och samhällsekonomin.

Vilka förbättringar för de vanliga löntagarna som blir följderna av detta "maktövertagande" underlåter ideologerna noggsamt att precisera. För konsumenterna däremot erkänner man att försämringar kan inträffa. Det förutsätts nämligen att de löntagarstyrda företagen i stället för att producera för maximal vinst skall maximera lönen per anställd. Detta kan matematiskt visas medföra, att en eventuell prishöjning inte som i ett privatägt företag leder till ökad produktion utan i stället leder till att produktionen mins-

kas, vilket därmed bidrar till fortsatta prisstegringar.

Idédebattörerna förefaller vara något splittrade i sin syn på statens roll i sammanhanget. Några förordar också en kombination av centralplanering och marknadssocialism. En sådan kombination går ut på att löntagarna inte skall få egen majoritet i företagsstyrelserna. Staten eller eventuellt kommunerna menar man bör få en tredjedel av styrelseplatserna. Dessutom avses staten ha inflytande i den uppsjö av fristående fonder som man vill införa.

Den svenska socialdemokratin kommer uppenbarligen att få svårt att forma en ny socialistisk ideologi som är teoretiskt hållbar och samtidigt acceptabel för breda grupper sakligt orienterade människor i samhället. Det har producerats en mängd debattinlägg de senaste åren — bl a i form av antologiserien "Det nya samhället" i 15 volymer — utan att socialisterna ens kunnat enas om vad som skall avskaffas i det gamla samhället. Utan ideologi blir socialdemokraterna svaga och benägna att föra en ryckig och opportunistisk politik för att till varje pris demonstrera handlingskraft. Det kan inte heller vara bra för samhällsekonomin. Marknadshushållningens anhängare har därför ett utmärkt tillfälle att föra fram sina idéer som ett alternativ till den "demokratiska" socialismen.